

Psychogenic self-mutilation in animals – origin analysis in the context of therapy

Ganszczyk K., Endangered Asian Species Trust, Cat Tien National Park, Vietnam

The term of self-injury behavior (SIB), is understood as repeated, sudden attacks on the self as well as long-term manipulation with the own body, leading to self-inflicted injuries. SIB is observed almost exclusively in captive animals, mostly in mammals, sometimes in birds, especially parrots, and occasionally among reptiles. Self-injury behavior may have genetic origin, yet most cases of self-mutilation among animals are not based on inheritance. We usually deal with one of the three following: medical, psychogenic or combined medical and psychogenic origins of SIB. The aim of this paper is focused on the psychogenic SIB analysis. The origin, trigger mechanisms, diagnostic procedures and available curative methods of SIB are presented. Special attention has been given to the involvement of stress and social and/or environmental deprivation in development of SIB. Targeted analysis makes a fundamental part for the strategy of direct cause(s) elimination, behavioral therapy and pharmacotherapy introduced to treat SIB.

Keywords: abnormal behavior, self-mutilation, animal welfare, compulsive disorder, behavioral therapy.

Przetrzymywanie zwierząt w warunkach sztucznych, niezależnie czy jest to ogród zoologiczny, laboratorium, farma hodowlana czy gospodarstwo domowe, może prowadzić do rozwoju różnego rodzaju nienormalnych zachowań. Jedną z form takich zaburzeń są zachowania samouszkodzające, które można spotkać u wielu gatunków ptaków i ssaków, a sporadycznie również u gadów (1).

Zachowania samouszkodzające o podłożu psychogennym u zwierząt – analiza przyczyn w kontekście możliwości leczenia

Katarzyna Ganszczyk

z Endangered Asian Species Trust w Parku Narodowym Cat Tien w Wietnamie

Celem tego artykułu jest przedstawienie różnych form samouszkodzeń obserwowanych u zwierząt w niewoli oraz bliższe przyjrzenie się czynnikom psychogennym w rozwoju tego typu zaburzeń. Analiza możliwych przyczyn posłuży jako podstawa do nakreślenia potencjalnych dróg leczenia.

Czym są zachowania samouszkodzające?

Termin zachowania samouszkodzające (self-injury/self-mutilation behaviour – SIB) obejmuje zarówno powtarzające się, gwałtowne ataki na siebie samego, jak i długotrwałą, prowadzącą do uszkodzeń manipulację własnym ciałem (tab. 1).

Należy zaznaczyć, że fizyczne okaleczenie nie jest warunkiem koniecznym do skategoryzowania zachowania jako samouszkodzające – istotna jest potencjalna możliwość wystąpienia uszkodzeń w wyniku danej aktywności. W rzeczywistości bardzo wiele przypadków SIB nie prowadzi do uszkodzenia tkanek. Za przykład mogą posłużyć obserwacje przeprowadzone na grupie 362 rezusów (*Macaca mulatta*)

w New England Regional Primate Research Centre, które wykazały występowanie SIB u 25% osobników, z czego tylko 11% miało odnotowaną interwencję weterynaryjną z powodu zadanych sobie ran (12). Należy pamiętać, że w niektórych przypadkach zranienia bywają tak poważne, że prowadzą do trwałego uszkodzenia ciała, jak np. w przypadku lwicy z Ogrodu Zoologicznego w Dublinie, która odgryzła sobie ogon (13), czy królików laboratoryjnych, u których uporczywe wylizywanie i żucie kończyn doprowadziło do autoamputacji palców (5). Niekiedy samookaleczenia są na tyle poważne, że stają się powodem poddania zwierzęcia eutanazji (14, 15).

Skala problemu

Skromna literatura przedmiotu nie pozwala na dokładne oszacowanie skali problemu, jakim jest samookaleczenie się zwierząt w niewoli, jednak istniejące prace przeglądowe pokazują, że przynajmniej u niektórych taksonów zaburzenie to z całą pewnością nie jest sprawą marginalną. Badania ssaków naczelnych w laboratoriach potwierdziły występowanie samogryzienia

u 25% rebusów (12), a wrywania włosów u ponad 30% szympanсів (*Pan troglodytes*) (16). Według badań Luescher i wsp. (17) 2% ogierów przejawia skłonność do samookaleczeń. Grindlinger (18) szacuje, że ok. 10% papug, trzymany jako zwierzęta domowe, cierpi na zaburzenia związane z wrywaniem lub niszczeniem piór, przy czym szczególnie narażone są papugi żako (*Psittacus erithacus*), u których stwierdza się występowanie samookaleczeń u co drugiego osobnika (19). U niektórych gatunków zachowania samouszkodzające są tak powszechne, że można by je uznać za normalne, gdyby nie fakt, że nie występują w etogramie osobników żyjących na wolności. Przykładem tego są hodowane w ogrodach zoologicznych goryle nizinne (*Gorilla gorilla gorilla*), u których częstość regurgitacji z ponownym zjedaniem zwróconego pokarmu jeszcze niedawno szacowano na 84% (20).

Podłoża zachowań samouszkodzających

Liczne badania wskazują na możliwość genetycznego uwarunkowania predyspozycji do rozwoju zachowań samouszkodzających (5, 21, 22). Co więcej, genotyp może determinować typ zaburzeń, jaki rozwinię się u danego osobnika. Powszechnie znana jest skłonność niektórych ras psów i kotów do przejawiania pewnych rodzajów takich zachowań. Ssanie boku (flank-sucking) spotykane jest niemal wyłącznie u dobermanów, natomiast gonienie ogona (tail-chasing) jest wyjątkowo częste u ras: owczarek niemiecki, bullterier i australijski pies pasterski (australian cattle dog; 7). Koty ras egzotycznych (zwłaszcza koty syjamskie) są szczególnie narażone na rozwój tzw. zespołu falującej skóry (rippling skin syndrome), objawiającego się m.in. atakowaniem ogona, zadu i tylnych kończyn oraz wrywaniem włosów (8).

Zasadnicza większość przypadków samookaleczeń u zwierząt nie jest jednak wynikiem dziedziczenia. Zazwyczaj mamy do czynienia z jednym z trzech rodzajów przyczyn – medycznymi, psychogennymi lub medycznymi i psychogennymi jednocześnie.

Najczęstsze przyczyny medyczne to zakażenia pochodzenia bakteryjnego, grzybiczego i pasożytniczego, alergie, choroby neurologiczne i układowe, zaburzenia hormonalne oraz niedobory spowodowane nieodpowiednią dietą. Częstość problemu są również toksyny, mogące oddziaływać na organizm zarówno z zewnątrz (np. dym papierosowy), jak i wewnątrz (np. toksyczne działanie niektórych leków).

Do głównych psychogennych przyczyn zachowań samouszkodzających można zaliczyć stres, depryzację socjalną oraz zubożenie środowisko. W niektórych

Tabela 1. Przykłady zachowań samouszkodzających u wybranych grup zwierząt

Rodzaj zwierzęcia	Rodzaj zachowania się
Papugi	wrywanie piór (zazwyczaj połączone z innego rodzaju manipulacjami piórami, np. obgryzaniem), mogące prowadzić do uszkodzenia tkanek (2)
Gryzonie	intensywne wylizywanie i drapanie oraz wrywanie włosów (3, 4)
Króliki	intensywne wylizywanie i żucie kończyn, mogące prowadzić do autoamputacji palców (5)
Konie	samogryzienie; tupanie; kopanie; wierzganie; nacieranie i skakanie na różne objekty (6)
Psy	uporczywe drapanie; żucie i wylizywanie kończyn; ssanie boku; samogryzienie, szczególnie ogona, ud i tylnych kończyn (7, 8)
Koty	wylizywanie i żucie prowadzące do utraty włosów; ataki autoagresji, zwłaszcza atakowanie i gryzienie ogona; wrywanie włosów (7, 8)
Naczelne (poza człowiekiem)	samogryzienie; uderzenie głową o objekty; uporczywe drapanie; różne formy bicia; wrywanie włosów; regurgitacja z ponownym zjedaniem pokarmu; również formy nietypowe, jak wkładanie rąk lub palców do odbytu, prowadzące do uszkodzeń wewnętrznych i krwotoków (9, 10, 11)

przypadkach u podstawy SIB może leżeć także proces uczenia się nieprawidłowych zachowań przez naśladownictwo lub warunkowanie instrumentalne.

Stres

Badacze są zgodni, że o ile krótka reakcja stresowa ma charakter przystosowawczy, o tyle przewlekły stres ma złe skutki zarówno dla zdrowia psychicznego, jak i fizycznego. Zwierzęta w niewoli są szczególnie narażone na tę formę stresu, ponieważ sposób hodowli bardzo często nie daje im możliwości zdystansowania się od stresora. Należy pamiętać o tym zwłaszcza w przypadku zwierząt spędzających dużo czasu w klatce. Badania (22) wykazały, że intensywność wrywania piór u papug (z rodzaju *Amazona*) była wyższa, gdy klatkę umieszczano przy drzwiach, natomiast niższa, gdy przenoszono ją w głąb pokoju.

Dla zwierząt w ogrodach zoologicznych i laboratoriach poważne źródło stresu stanowią ludzie. W obu przypadkach charakter stresora jest jednak nieco inny. W zoo zwiedzający zazwyczaj nie wchodzi w bezpośredni kontakt ze zwierzętami, przez co są raczej źródłem stresujących dźwięków i zapachów. W swoich badaniach nad wpływem zwiedzających na behavior gibbonów białorekich (*Hylobates lar*) Cook i Schillaci (24) wykazali, że poziom SIB wzrasta wraz ze wzrostem hałasu powodowanego przez ludzi.

W laboratoriach charakter reakcji człowiek – zwierzę jest inny, ponieważ często dochodzi do skojarzenia pracownika z następującym niedługo po kontakcie badaniem, które zazwyczaj jest bolesne. Potwierdzają to badania Crossa i Harlowa (25), w których odnotowano znaczny

wzrost SIB u rebusów w obecności technika noszącego czarne rękawice używane do łapania zwierząt. Innym silnym stresorem, związanym na stałe ze środowiskiem laboratoryjnym, są zabiegi i interwencje weterynaryjne. Badania wykazały dodatnią korelację pomiędzy poziomem zachowań samouszkodzających a liczbą pobrań krwi u małp laboratoryjnych (9, 12).

U zwierząt tworzących złożone struktury społeczne potencjalnym źródłem stresu są wewnętrzne relacje w grupie. U psów wywalaczem zachowań samouszkodzających mogą stać się np. walki o dominację lub nękanie przez dominanta osobnika podporządkowanego (7). Zdaniem McDonella (6) część zachowań samouszkodzających u ogierów i wałachów wynika z przekierowania na siebie agresji, która w normalnych warunkach byłaby skierowana na inne samce. Ma o tym świadczyć fakt, że epizody takich zachowań często są wyzwalane przez zapach, widok i wokalizację innych ogierów. Należy być jednak ostrożnym w tego typu wnioskach, gdyż podobne spekulacje na temat podłoża autoagresji u małp nie znalazły potwierdzenia w badaniach (26).

Inne możliwe źródła stresu to: nowe sytuacje (zmiana miejsca zamieszkania, pojawienie się nowego domownika), wymuszony bliski kontakt w nieznanymi ludźmi i obiektami, brak przestrzeni i możliwości ukrycia się, ograniczenia pokarmowe, wykorzystanie metod awersyjnych w wychowaniu i szkoleniu, drażniące dźwięki, zapachy, oświetlenie itd. Nie sposób wymienić wszystkich możliwych źródeł stresu, które oddziałują na zwierzęta, choćby dlatego, że stresorem, poprzez skojarzenie, może stać się właściwie każda sytuacja, osoba czy przedmiot. Jedynym sposobem określenia

źródła stresu jest indywidualna obserwacja każdego osobnika.

Deprywacja socjalna

Słynne badania Harlowa nad wczesną deprywacją socjalną wykazały, że u małych wychowanych w całkowitej izolacji często dochodziło do rozwoju zachowań samookaleczających w wieku dorosłym (27). Samouszkodzenia pojawiają się także u małych wychowanych przez matkę w normalnej grupie społecznej, ale w pewnym momencie oddzielonych od niej i przeniesionych do pojedynczej klatki. Nasilenie objawów jest tym większe, im dłużej osobnik przetrzymywany jest w izolacji (9, 12). Również u papug stwierdzono korelację pomiędzy izolacją socjalną a wydziobywaniem piór (Westerhof i Lumeij 1987 za 28).

Wiele psów, papug i kotów cierpi z powodu lęku separacyjnego, wywołanego rozdzieleniem od opiekunów. W wyniku tego typu izolacji często dochodzi do wyładowania powstałego napięcia poprzez samookaleczanie się. Zazwyczaj przyjmuje ono formę intensywnego wylizywania i żucia kończyn, ale odnotowano także przypadki bardziej nietypowe, jak np. gryzienie i wylizywanie genitaliów przez psa samca (29).

Ubogie środowisko

Wielu autorów wymienia ubogie środowisko jako potencjalną przyczynę samouszkodzeń (2, 6). Najbardziej obrazowo wpływ uboższego środowiska na rozwój zachowań samouszkodzących pokazali w swoim doświadczeniu Meehan i wsp. (30); 16 wychowanych przez rodziców w sposób naturalny papug z rodzaju *Amazona* umieszczono w pojedynczych klatkach na 48 tygodni; 8 osobników poddawano wzbogaceniom pokarmowym i środowiskowym, natomiast pozostałe 8 stanowiło grupę kontrolną. Po upływie 48 tyg. ptaki poddane tym wzbogaceniom wykazywały polepszenie stanu upierzenia, natomiast osobniki z grupy kontrolnej wyraźne jego pogorszenie (włącznie z rozwinięciem się zespołu wydziobywania piór). W drugiej fazie eksperymentu osobniki z grupy kontrolnej poddano wzbogaceniom na 16 tygodni, co doprowadziło do znacznego polepszenia kondycji piór i wyraźnego zmniejszenia intensywności ich wrywania.

Nie jest do końca jasne, jaki mechanizm powoduje tak wyraźne oddziaływanie uboższego środowiska na zachowania samouszkodzące. Pewne jest, że ubogie środowisko, w jakim często przetrzymywane są zwierzęta w niewoli, nie pozwala na realizację potrzeby eksploracji, a tym samym na odpowiednią stymulację zmysłową i mentalną. Ubogie, ograniczone środowisko uniemożliwia również realizację

innych wzorów zachowań specyficznych dla gatunku, jak np. poszukiwania pożywienia czy patrolowania terenu. Wszystko to z jednej strony prowadzi do frustracji wywołanej niemożliwością zaspokojenia podstawowych popędów, z drugiej zaś do nienaturalnie niskiego poziomu pobudzenia. Wydaje się, że mogą tu znaleźć zastosowanie teorie stworzone w oparciu o SIB u ludzi, mówiące, że w obliczu braku odpowiedniej ilości bodźców z otoczenia osobnik zaczyna stosować autostymulację, aby osiągnąć optymalny poziom pobudzenia, co w skrajnych przypadkach może przyjmować formę samouszkodzeń (31).

Uczenie się

Doniesienia na temat przekazu kulturowego u małych zainspirowały badaczy do sprawdzenia wpływu uczenia społecznego na rozwój zachowań nienormalnych (w tym SIB). Przetestowano poziom różnych typów zachowań nienormalnych w kilku niezależnych (pod względem pokrewieństwa, wieku, płci, środowiska zamieszkania) grupach rebusów i szympanсів i wykazano znaczące różnice w poziomie prezentowania różnych form zachowań u poszczególnych grup (32). Co ciekawe, zaobserwowano również, że u szympanсів istnieje silny związek pomiędzy pewnymi zachowaniami anormalnymi (wrywanie włosów, koprofagia) a wychowaniem przez matkę. Ten związek może sugerować, że proces społecznego uczenia się jest zaangażowany w rozwój tych zachowań u młodych małych (33). Sugestie te, choć wymagające dalszych badań, doskonale korespondują z innymi badaniami wykonanymi na kurach, w których stwierdzono istnienie społecznej transmisji wrywania piór pomiędzy osobnikami (34).

Z rozwojem, a przede wszystkim z utrwalaniem się zachowań samouszkodzących, ma również związek warunkowanie instrumentalne. Najczęstszym błędem opiekunów jest intensyfikacja uwagi poświęcanej zwierzęciu, gdy to przystępuje do samouszkodzeń. Ponieważ u zwierząt społecznych każdy pozytywny kontakt socjalny jest wysoce nagradzający, tego typu zachowanie prowadzi do wzmocnienia, a tym samym ich utrwalenia.

Rozpoznawanie zachowań samouszkodzących

Diagnozowanie każdego przypadku samookaleczeń u zwierząt powinno przebiegać dwutorowo. Po pierwsze, należy przeprowadzić podstawowe badania (badanie fizykalne, pełna morfologia krwi, profil biochemiczny, podstawowe badania neurologiczne, badanie moczu, ewentualnie badania w kierunku pasożytów i grzybów), które

pozwolą wykluczyć lub potwierdzić medyczne podłoże zaburzeń. Dodatkowo należy przeprowadzić szczegółowy wywiad, który powinien obejmować następujące zagadnienia:

- Szczegółowy opis sytuacji bezpośrednio przed, w czasie i po samookaleczaniu się: zachowanie zwierzęcia, miejsce, pora dnia, obecność innych zwierząt i ludzi, inne potencjalne bodźce wyzwalające.
- Historię zachowań samookaleczających: kiedy się rozpoczęły, jaką miały formę, jak wyglądał ich rozwój, czy były podejmowane próby ich leczenia, jeśli tak, to jakie.
- Przegląd innych problemów behawioralnych zwierzęcia (obecnych i przeszłych).
- Przegląd historii medycznej zwierzęcia, przyjmowane leki i suplementy.
- Historia zwierzęcia: pochodzenie, liczba właścicieli i zmian miejsca zamieszkania, sposób odchowania, wczesne doświadczenia (stres, deprywacja socjalna, ubogie środowisko), występowanie zachowań samouszkodzących u osobników spokrewnionych.
- Temperament zwierzęcia, sposób reagowania na znane i nieznanne obiekty (obecnie i w przeszłości).
- Opis diety zwierzęcia (obecnie i w przeszłości), z uwzględnieniem osoby karmiącej, planu karmienia, miejsca, gdzie podawane jest jedzenie, obecności innych ludzi i zwierząt podczas karmienia.
- Opis środowiska, w którym przebywa zwierzę, ze szczególnym uwzględnieniem miejsc snu i odpoczynku oraz karmienia.
- Opis ludzi i zwierząt, z którymi pacjent ma/miał stały kontakt – opis relacji z każdym osobnikiem oraz jego reakcji na incydenty zachowań samouszkodzących; opis problemów behawioralnych innych zwierząt oraz sytuacji w rodzinie.
- Rozkład dnia zwierzęcia, czas poświęcany na różne formy aktywności (sen, zabawa, odpoczynek itd.)
- Czy zwierzę poddawane było szkoleniu/terapii behawioralnej? Kto je prowadził i jakie metody zostały zastosowane?

Analiza wszystkich zebranych w wywiadzie informacji powinna pozwolić na określenie, czy mamy do czynienia z psychogennym podłożem samookaleczeń oraz jakiego typu są to przyczyny. W niektórych sytuacjach poza wywiadem niezbędne jest przeprowadzenie obserwacji behawioralnych zwierzęcia.

Z jednej strony bardzo ważne jest, aby nawet w sytuacji, gdy potwierdzą się medyczne podstawy zaburzeń nie rezygnować z przeprowadzenia szczegółowego

wywiadu, gdyż współwystępowanie przyczyn natury psychicznej i medycznej jest zjawiskiem bardzo częstym. Z drugiej strony ujawnienie podłoża psychogenego SIB nie może być pretekstem do zaniechania podstawowych badań medycznych.

Leczenie

Eliminacja bezpośrednich przyczyn

Podstawowym działaniem, jakie należy podjąć, gdy podejrzewane jest psychogenne podłoże zachowań samouszkodzających, jest usunięcie bezpośrednich przyczyn określonych poprzez wywiad i obserwację. Pierwszym krokiem zawsze powinno być wprowadzenie zmian w środowisku zwierzęcia (wzbogacenie środowiska) tak, aby miało ono możliwość prezentowania specyficznych gatunkowo wzorów zachowań oraz realizacji podstawowych popędów. W związku z tym zmiany w środowisku przyjmują różny charakter dla różnych gatunków. W przypadku psów bardzo dobrym wzbogaceniem jest wprowadzenie zabaw węchowych oraz możliwości eksploracji podczas spacerów różnych, nieznanych dotąd miejsc. Popęd łowiecki kotów niewychodzących można zaspokajać poprzez dostarczenie odpowiednich zabawek i zabawę z opiekunem. Dla papug i większości zwierząt naczelnych kluczowe jest umożliwienie poszukiwania pokarmu, co uzyskać można poprzez chowanie jedzenia i tworzenie specjalnych karmników, z których wydobywanie pokarmu wymaga wysiłku intelektualnego. Doskonałym wzbogaceniem jest również trening z wykorzystaniem pozytywnego wzmocnienia. Sprawdza się on nie tylko w przypadku psów czy koni, ale również zwierząt w ogrodach zoologicznych, dla których przygotowuje się specjalny trening medyczny. Powyższe przykłady są oczywiście tylko wskazówką – dla każdego zwierzęcia program zmian środowiskowych powinien być dobierany indywidualnie.

Bardzo dobre rezultaty w przypadku zwierząt społecznych przynosi zapewnienie im kontaktów socjalnych z przedstawicielem swojego gatunku (2, 35). Korzystne może okazać się również umożliwienie kontaktu z przedstawicielem innego gatunku (6) lub – w przypadku zwierząt w laboratoriach – umożliwienie kontaktu częściowego, np. poprzez kraty klatki (36).

Jeśli zachowanie samouszkodzające nasila się pod wpływem danego stresora, najlepszym rozwiązaniem jest oczywiście wyeliminowanie go ze środowiska. W przypadku zwierząt w ogrodach zoologicznych może być to np. zainstalowanie dźwiękoszczelnych szyb, chroniących zwierzę przed nadmiernym hałasem, lub ograniczenie dostępu zwiedzających do chorego

zwierzęcia. Wszystkie zwierzęta powinny mieć zapewnione spokojne miejsce do spania i odpoczynku. Dla zwierząt towarzyszących przebywających znaczną część czasu w klatce, kluczowe może okazać się umieszczenie jej w bardziej cichym i odosobnionym miejscu. Gdy źródłem stresu są relacje pomiędzy zwierzętami, konieczne może okazać się ich rozdzielenie.

Gdy naprawienie błędów nie wystarcza

Niestety, bardzo często albo nie udaje się wyeliminować wszystkich przyczyn (np. niemożność usunięcia ze środowiska wszystkich stresorów), albo postępowanie to nie jest wystarczające, gdyż zachowanie uległo już na tyle silnemu utrwaleniu, że usunięcie pierwotnego bodźca wywołującego nie daje żadnych efektów. W takiej sytuacji doskonale sprawdza się terapia behawioralna wykorzystująca takie metody, jak odwrażliwianie (desensytyzacja), warunkowanie klasyczne i instrumentalne lub kontrwarunkowanie. Należy jednak zaznaczyć, że niedopuszczalne jest używanie podczas terapii metod awersyjnych, które, będąc dodatkowym źródłem stresu, mogą tylko pogłębić problem.

Terapia behawioralna może przyjmować różne formy. Przede wszystkim może pomóc w sytuacji, gdy zachowanie samouszkodzające wywoływane jest przez jeden lub kilka określonych bodźców. Doskonałym przykładem jest przyzwyczajanie laboratoryjnych rezusów do procedury pobierania krwi, która – jak przedstawiono wcześniej – często inicjuje epizody SIB. Zwierzęta uczone są podawania kończyny i przytrzymywania jej w stałej pozycji podczas nakłucia. Skuteczność tej metody w redukcji poziomu stresu potwierdzają badania z grupą kontrolną. Rezusy przyzwyczajone do pobierania krwi nie reagowały podniesieniem stężenia kortyzolu we krwi w przeciwieństwie do osobników, u których treningu nie przeprowadzono (37). W przypadku zwierząt towarzyszących bardzo dobre rezultaty przynosi praca nad takimi stresorami, jak samochody, inne zwierzęta i ludzie, nieprzyjemne dźwięki itp.

Terapię behawioralną z powodzeniem można zastosować w sytuacjach, w których źródłem stresu są zaburzenia w relacjach pomiędzy zwierzętami. Tak np. w przypadku samca uchatki kalifornijskiej (*Zalophus californianus*) z nasilonym zwracaniem pokarmu (regurgitacją) na tle nerwowym, trening polegał na nagradzaniu prawidłowych zachowań pokarmowych w obecności dominanta i jednoczesnym nagradzaniu osobnika dominującego za spokojne zachowanie w sytuacjach karmienia i treningu osobnika podporządkowanego. Technika ta w połączeniu ze wzbogaceniem środowiskowym i zmianami w rozkładzie dnia

LACTO plus VIT

Słodki preparat przeciw ketozie oraz mastitis

PROMOCJA

- butelka 0,5 kg
25 butelek + 5 butelek GRATIS
- butelka 1 kg
10 butelek + 2 butelki GRATIS
- kanister 5 kg
4 kanistry + 1 kanister GRATIS

Zapobiegaj

z nami!

FHU „OVER”

Stare Kozuby 63 A
98-160 Sędziejowice

Biuro Handlowe:

tel./fax: +48 43 677 13 39

+48 43 677 13 49

e-mail: biuro@over.agro.pl

info@over.agro.pl

www.over.agro.pl

przyniosła trwałą poprawę stanu zwierzęcia. Również trwałą poprawę zaobserwowano w przypadku samogryzienia u młodego samca dryla (*Mandrillus leucophaeus*), po tym jak jego i jego grupę poddano treningowi zwiększającemu ilość pozytywnych interakcji socjalnych, a jego samego nagradzano za spokojne jedzenie i przebywanie w towarzystwie innych osobników (38).

Drugim obliczem terapii behawioralnej jest bezpośrednie oddziaływanie na zachowanie samouszkodzające. Ten rodzaj oddziaływania zastosowano np. w leczeniu delfina butlonosego (*Tursiops truncatus*), który przejawiał ciągłą regurgitację. Podczas prezentowania zachowania opiekunowie wypowiadali komendę „nie” i na jakiś czas pozbawiali zwierzę swojej uwagi, natomiast obdarzali je uwagą dodatkową, gdy po posiłkach zajmował się czymś innym niż regurgitacją (38). Podobną metodę zastosować można w odniesieniu do wszystkich zwierząt z zachowaniami samouszkodzającymi. W przypadku psów doskonale sprawdza się również nauka zachowań wykluczających, np. trzymania przedmiotu w pysku, co zapobiega wylizywaniu. Należy jednak pamiętać, że w ten sposób nie eliminuje się przyczyn zaburzenia, w związku z czym należy traktować tę metodę jako czasowe uzupełnienie innych działań.

Uczenie zachowań zastępczych bardzo dobrze sprawdza się jako alternatywa dla mechanicznych metod zapobiegania samookaleczeniom, takim jak kołnierze, czy kagańce. Tego typu rozwiązań należy za wszelką cenę unikać, ponieważ powodują dodatkowe napięcie i stres, co zamiast poprawiać, jeszcze pogłębia istniejący problem. Ich stosowanie dopuszczalne jest tylko w ostateczności, jako rozwiązanie tymczasowe, stanowiące uzupełnienie szerszego oddziaływania.

Farmakoterapia

W wielu przypadkach, zwłaszcza tych, w których zachowanie samouszkodzające ma charakter długotrwały lub wyjątkowo intensywny, konieczna może okazać się farmakoterapia. Najczęściej w terapii samookaleceń stosuje się leki z grupy selektywnych inhibitorów zwrotnego wychwytu serotoniny (SSRI). Klomipramina (Anafnil) okazała się skuteczna w leczeniu SIB u koni, psów i kotów (6, 23, 39). W eksperymentach z udziałem psów potwierdzono także skuteczność fluoksetyny (Prozac) i citalopramu (Cipramil; 40, 41). W pojedynczych przypadkach leki z grupy SSRI zastosowano z dobrym wynikiem w rehabilitacji zwierząt naczelnych (11, 42). Kilkakrotnie podejmowano także próby zastosowania SSRI u papug, jednak efekty nie były zadowalające (43, 44).

Innym lekiem mającym zastosowanie w leczeniu zachowań samouszkodzających u zwierząt jest haloperidol (Haloperidolum), który okazał się skuteczny w terapii nadmiernego wylizywania i drapania się u kotów (45) oraz wrywania piór u papug (46, 47). Eksperymentalnie potwierdzona została również skuteczność antagonistów receptorów opioidowych – naltreksonu i naloksonu, jednak zdaniem wielu autorów ze względu na to, że leki z tej grupy zazwyczaj wymagają podania w formie iniekcji i mają krótki czas działania, ich stosowanie w codziennej praktyce jest bardzo ograniczone (7, 48). Pomimo tego należy zauważyć, że naltrekson był z dobrym skutkiem używany w leczeniu wrywania piór u papug (49) i przesadnej autoplegacji u kotów (45).

Podsumowanie

Jak wynika z przedstawionych danych, zjawisko samookaleceń u zwierząt nie jest sprawą marginalną. Niestety, nadal często nie udaje się uzyskać zadowalających rezultatów w ich leczeniu. Ma to po części związek z niedocenianiem roli czynników psychogennych w rozwoju SIB, co przekłada się na zbyt rzadkie uwzględnianie w procesie leczenia oddziaływań, takich jak terapia behawioralna czy zmiany środowiskowe.

Fakt, że zachowania samouszkodzające łączą w sobie problemy natury medycznej i psychologicznej powoduje, że ich leczenie wymaga podejścia interdyscyplinarnego, angażującego specjalistów z obu tych zakresów. Zasadniczą rolą lekarza weterynarii powinno być oczywiście wykluczenie lub potwierdzenie medycznego podłoża zaburzenia i w razie konieczności zastosowanie odpowiedniego leczenia. Jednak gdy wywiad wskazuje na psychogenne podłoże SIB, lekarzowi weterynarii przypada również druga, nie mniej ważna rola nawiązania współpracy ze specjalistą zachowań zwierząt, który w porozumieniu z trenerem przeprowadzi program modyfikacji zachowań oraz zajmie się eliminacją braków środowiskowych i socjalnych. Obie strony powinny porozumieć się również w kwestii zastosowania leków, tak by farmakoterapia i terapia behawioralna uzupełniały się wzajemnie. Z całą pewnością taka współpraca okaże się korzystna dla obu stron, a przede wszystkim pozwoli na uzyskanie optymalnych efektów leczenia.

Piśmiennictwo

- Burghardt G., Ward B., Rosscoe R.: Problem of reptile play: Environmental enrichment and play behavior in a captive Nile soft-shelled turtle, *Trionyx triunguis*. *Zoo Biol.* 1998, **15**, 223-238.
- Seiberg L.: Feather-picking disorder in pet birds. W: *Manual of Parrot Behavior*. A. Luescher (edit.), Blackwell Publishing, Oxford 2006, s. 255-266.

- Kies S., Devine D.: Self-injurious behaviour: a comparison of caffeine and pemoline models in rats. *Pharmacol. Biochem. Behav.* 2004, **79**, 587-597.
- Garner J., Weisker S., Dufour B., Mench J.: Barbering (fur and whisker trimming) by laboratory mice as a model of human trichotillomania and obsessive-compulsive spectrum disorders. *Comp. Med.* 2004, **54**, 216-224.
- Iglauer F., Beig C., Dimigen J., Gerold S., Gocht A., Seiburg A., Steier S., Willmann E.: Hereditary compulsive self-mutilating behaviour in laboratory rabbits. *Lab. Anim.* 1995, **29**, 385-393.
- McDonnell S.: Practical review of self-mutilation in horses. *Anim. Reprod. Sci.* 2008, **107**, 219-228.
- Luescher A.: Diagnosis and management of compulsive disorders in dogs and cats. *Clin. Tech. Small Anim. Pract.* 2004, **19**, 233-239.
- Virga V.: Behavioral dermatology. *Clin. Tech. Small Anim. Pract.* 2004, **19**, 240-249.
- Novak M.: Self-injurious behavior in rhesus monkeys: new insights into its etiology, physiology and treatment. *Am. J. Primatol.* 2003, **59**, 3-19.
- Baker K., Easley S.: An analysis of regurgitation and reingestion in captive chimpanzees. *Appl. Anim. Behav. Sci.* 1996, **49**, 403-415.
- Prosen H., Bell B.: A psychiatric consulting at the zoo (The therapy of brain bonobo). *The Apes: Challenges for the 21st Century Conference Proceedings*. 2000, Brookfield.
- Lutz C., Well A., Novak M.: Stereotypic and self-injurious behavior in rhesus macaques: a survey and retrospective analysis of environment and early experience. *Am. J. Primatol.* 2003, **60**, 1-15.
- Abraham M.: Self-mutilation in a lioness. *Dublin J. Med. Sci.* 1885, **79**, 193-197.
- Hosey G., Skyner L.: Self-injurious behavior in Zoo Primates. *Int. J. Primatol.* 2007, **28**, 1431-1437.
- Vachon P.: Self-mutilation in rabbits following intramuscular ketamine-xylazine-acepromazine injections. *Can. Vet. J.* 1999, **40**, 581-582.
- Warniment A., Brent L.: Abnormal behavior in a captive chimpanzee colony. *Anim. Welf. Inform. Center Newsletter* 1997, **8**, 1-3.
- Luescher U., McKeown D., Dean H.: A cross-sectional study on compulsive behaviour (stable vices) in horses. *Equine Vet. J. Suppl.* 1998, **27**, 14-18.
- Grindlinger H.: Compulsive feather picking in birds. *Arch. Gen. Psychiatry* 1991, **48**, 857.
- Schmidt R.: *The influence of the breeding method on the behaviour of adult African grey parrots*. Praca doktorska, Universität Bern, 2004.
- Gould E., Bres M.: Regurgitation and reingestion in captive gorillas: description and intervention. *Zoo Biol.* 1986, **5**, 241-250.
- Kjaer J., Sorensen P., Su G.: Divergent selection on feather pecking behaviour in laying hens (*Gallus gallus domesticus*). *Appl. Anim. Behav. Sci.* 2001, **71**, 229-239.
- Garner J., Meehan C., Famula T., Mench J.: Genetic, environmental, and neighbor effects on the severity of stereotypies and feather picking in Orange-winged Amazon parrots (*Amazona amazonica*): An epidemiological study. *Appl. Anim. Behav. Sci.* 2006, **96**, 153-168.
- Sawyer L., Moon-Fanelli A., Dodman N.: Psychogenic alopecia in cats: 11 cases (1993-1996). *J. Am. Vet. Med. Assoc.* 1999, **214**, 71-74.
- Cook C., Schillaci M.: Behavioral responses to the zoo environment by white handed gibbons. *Appl. Anim. Behav. Sci.* 2007, **106**, 125-133.
- Cross H., Harlow H.: Prolonged and progressive effects of partial isolation on the behavior of macaque monkeys. *J. Exp. Res. Pers.* 1965, **1**, 39-49.
- Lutz C., Marinus L., Chase W., Meyer J., Novak M.: Self-injurious behavior in male rhesus macaques does not reflect externally directed aggression. *Physiol. Behav.* 2003, **78**, 33-39.
- Mitchell G., Raymond E., Ruppenthal G., Harlow H.: Long-term effects of total social isolation upon behaviour of rhesus monkeys. *Psychol. Rep.* 1966, **18**, 567-580.
- Van Hoek C., ten Cate C.: Abnormal behavior in caged birds kept as pets. *J. Appl. Anim. Welf. Sci.* 1998, **1**, 51-64.
- Ghaffari M., Khorami N., Marjani M., Aldavoud J.: Penile self-mutilation as an unusual sign of a separation-related problem in a crossbreed dog. *J. Small Anim. Pract.* 2007, **48**, 651-653.
- Meehan C., Millam J., Mench J.: A Foraging opportunity and increased physical complexity both prevent and reduce psychogenic feather picking by young Amazon parrots. *Appl. Anim. Behav. Sci.* 2003, **80**, 71-85.
- Edelson S.: Implications of sensory stimulation in self-destructive behavior. *Am. J. Ment. Defic.* 1984, **89**, 140-152.

32. Hook M., Lambeth S., Perlman J., Stavisky R., Bloomsmith M., Schapiro S.: Inter-group variation in abnormal behavior in chimpanzees (*Pan troglodytes*) and rhesus macaques (*Macaca mulatta*). *Appl. Anim. Behav. Sci.* 2002, **76**, 165-176.
33. Nash L., Fritz J., Alford P., Brent L.: Variables influencing the origins of diverse abnormal behaviors in a large sample of captive chimpanzees (*Pan troglodytes*). *Am. J. Primatol.* 1999, **48**, 15-29.
34. Zeltner E., Klein T., Huber-Eicher B.: Is there social transmission of feather pecking in groups of laying hen chicks? *Anim. Behav.* 2000, **60**, 211-216.
35. Line S., Clarke A., Markowitz H., Ellman G.: Responses of female rhesus macaques to an environmental enrichment apparatus. *Lab. Anim.* 1990, **24**, 3-220.
36. Carson J.: *Safe Pair Housing of Macaques*. Animal Welfare Institute, Washington, 2008.
37. Bentson K., Capitanio J., Mendoza S.: Cortisol responses to immobilization with Telazol or ketamine in baboons (*Papio cynocephalus/anubis*) and rhesus macaques (*Macaca mulatta*). *J. Med. Primatol.*, 2003, **32**, 148-160.
38. Laule G.: The Use of Behavioral Management Techniques to Reduce or Eliminate Abnormal Behavior. *Anim. Welf. Inform. Center Newsletter* 1993, **4**, 1-2, 8-11.
39. Goldberger E., Rapaport J.: Canine acral lick dermatitis: response to the antiobsessional drug clomipramine. *J. Am. Anim. Hosp. Assoc.* 1991, **27**, 179-182.
40. Stein D., Mendelsohn I., Potocnik F., Van Kradenberg J., Wessels C.: Use of the selective serotonin reuptake inhibitor citalopram in a possible animal analogue of obsessive-compulsive disorder. *Depress. Anxiety* 1998, **8**, 29-42.
41. Wynchank D., Berk M.: Fluoxetine treatment of acral lick dermatitis in dogs: a placebo-controlled randomized double blind trial. *Depress. Anxiety* 1998, **8**, 21-23.
42. Howell S., Fritz J., Downing S., Bunuel M.: Treating chronic regurgitation behaviour: a case study. *Lab. Anim.* 1997, **26**, 30-33.
43. Jenkins J.: Feather picking and self-mutilation in psittacine birds. *Vet. Clin. North Am. Exot. Anim. Pract.* 2001, **4**, 651-667.
44. Ramsey E., Grindlinger H.: Treatment of feather picking with clomipramine. *Proc. Assoc. Avian Vet.* 1992, 379-382.
45. Willemse T., Mudde M., Josephy M., Spruijt B.: The effect of haloperidol and naloxone on excessive grooming behaviour of cats. *Eur. Neuropsychopharmacology.* 1994, **4**, 39-45.
46. Lennox A., VanDerHeyden N.: Haloperidol for use in treatment of psittacine self-mutilation and feather plucking. *Proc. Assoc. Avian Vet.* 1993, 119-120.
47. Iglauer F., Rasim R.: Treatment of psychogenic feather picking in psittacine birds with a dopamine antagonist. *J. Small Anim. Pract.* 1993, **34**, 564-566.
48. Landsberg G., Akerman L.: Self directed traumatic disorders in dogs and cats. W: Dermapet Web (<http://www.dermapet.com/articles/art-18.html>), 2000.
49. Turner R.: Trexan (naltrexone hydrochloride) use in feather picking in avian species *Proc. Assoc. Avian Vet.* 1993, 11-118.

Mgr Katarzyna Ganszczyk
e-mail: katarzyna.ganszczyk@gmail.com